30 september 1915

Heropbouw der vernielde gemeenten in België.

In ons ochtendblad van eergisteren is medegedeeld, dat de Belgische regering een wetsontwerp heeft samengesteld ter bepaling van de voorwaarden die bij de herbouw van verwoeste plaatsen in België in acht genomen dienen te worden.

Dit ontwerp is als besluitwet opgenomen in het Belgische Staatsblad van 18-25 dezer. Er gaat een verslag van de Belgische minister van landbouw en openbare werken aan koning Albert aan vooraf, dat wij hier laten volgen:

Sire, Na de heldenmoed van onze soldaten is er niets dat een krachtiger blijk geeft van de ontembare wil om te overwinnen en te herleven, waarmee gans ons volk bezield is, dan de vurige ijver met dewelke de burgerlijke bevolking zich van nu af aan inspant, en dat onder de ogen van de vernieler, om opnieuw op te richten wat deze verwoest heeft. Vooraleer vrijheid en veiligheid aan de personen worden teruggeschonken, terwijl de gezinnen nog verspreid zijn en hun leven gevaar loopt, worden aanstalten gemaakt om steden en dorpen weer op te bouwen, om opnieuw een volledig vaderland in het leven te roepen. Het is de plicht der regering, die edele spoed te ondersteunen.

Ongetwijfeld kan er geen sprake van zijn, de over het land verspreide puinhopen aanstonds te herstellen. Dit zou een roekeloos, onoverlegd, en helaas! wellicht een nutteloos werk zijn. Nog heeft de vijand zijn vernielingswoede niet ten volle gekoeld. De gebeurtenissen in het deel van het land, dat de dapperheid van ons leger tegen zijn aanvallen beschermd heeft, geeft er ons dagelijks het bewijs van. Geen verschil bestaat er voor hem tussen versterkte

steden, verdedigde steden, open steden en de nederigste dorpen. Het is een vernielingsoorlog die hij voert en, als onze gedenktekens onder zijn slagen gevallen zijn, werpt hij zich nog hardnekkig op hun overblijfselen. Wat zal hij doen, zo hij eenmaal onder de nederlaag, welke door alles voorspeld wordt, uit het land gedreven wordt? Zal hij niet trachten zich te wreken door datgene, wat er ons nog overblijft te vernielen? Zal de terugtocht zijn gruwelen niet komen voegen bij die van de inval? Niemand zou in het begin van de oorlog hebben kunnen denken, dat een rijk, dat zich beschaafd noemt en dat zich de heerschappij over de wereld had durven voorstellen, zich zou schuldig gemaakt hebben aan de gruweldaden, waarvan wij getuige geweest zijn. Niemand zou thans durven hopen, dat de eenmaal menselijker geworden vijand aan zijn wrede handelswijze zal verzaken. Er moet dus gewacht worden totdat hij verdwenen is, vooraleer er aan het heroprichten van onze gebouwen en onze woningen kan gedacht worden, zo niet zou men een fout bedrijven, welke des te groter is, omdat zij onverschoonbaar is.

Door middel van voorlopige werken moet men voorzien in de ogenblikkelijke noodwendigheid en onze ongelukkige bevolking onder dak brengen. Op talrijke plaatsen heeft men de hand aan het werk geslagen met een ijver, welke niet genoeg kan geprezen worden. Doch, aanstonds na het heroveren der vrijheid, zullen er middelen moeten bedacht worden om weer op te bouwen wat door de Duitse woestheid vernield werd. Dit zal onverwijld moeten gedaan worden en naarmate van de bevrijding van het land. In het overweldigd gedeelte heeft men er reeds een begin mee gemaakt en zijn studies aangevangen. Zelfs in het buitenland, in Frankrijk, in Nederland en vooral in Engeland, heeft men op levendige en edelmoedige wijze belang gesteld in de vraagstukken, betreffende de “heropbouw van België”. Het zou mij onmogelijk zijn de hulp te verzwijgen, welke het “Belgian Town Planning Committee”, te

Londen aan de Belgische bouwkundigen biedt om hen in staat te stellen de veelvuldige vraagstukken te bestuderen, welke weldra zullen moeten opgelost worden. Zo heeft de samenwerking, welke op het slagveld tot stand kwam ter verdediging van recht, vrijheid en beschaving, zich nog uitgebreider getoond, wanneer het er om gaat ons land tot nieuw leven, nieuwe bloei en schoonheid te doen herboren worden.

Sommigen hebben voorgesteld onze verwoeste gedenktekens, onze vernielde plaatsen in hun tegenwoordige toestand te behouden en ze elders te herbouwen. Het schijnt echter niet mogelijk, dat denkbeeld te verwezenlijken, behalve in enige zeldzame uitzonderingsgevallen. België behoeft zijn puinhopen niet te bewaren, om zich zijn ongelukken te herinneren. Uit fierheid wil het zijn aanvankelijke ongeschondenheid opnieuw veroveren. Op iedere plaats een gedenkteken met de namen der soldaten, welke voor het vaderland gestorven zijn, en met de namen der vermoorde inwoners; een gedenksteen op elke woning, op elk heropgericht gebouw, zijn voldoende om ons aan het verleden te herinneren. Ze zullen het nakomelingschap leren, dat men geen geloof meer mag hechten aan het woord van hen die, nadat zij plechtig ingestaan hadden voor onze onafhankelijkheid, de verdragen verscheurden waarop hun handtekening stond, ons grondgebied overweldigden, ons land te vuur en te zwaard verwoestten, de weerloze bevolking uitmoordden. Ze zullen ons handhaven in ons besluit, nooit af te wijken van onze aloude getrouwheid, welke het Belgische volk tot eer strekt, doch steeds bereid te zijn om iedere aanval tegen de onafhankelijkheid van het vaderland af te weren.

Met het oog op de toestand welke door de oorlog is in het leven geroepen, zal de behoefte, om de wetten te wijzigen, volgens dewelke de inrichting en uitbreiding der steden geregeld wordt, aanstonds na het eindigen der vijandelijkheden een der ernstigste

bezorgdheden van de wetgever zijn. In afwachting is dit wetsbesluit, dat ik de eer heb aan de ondertekening van uwe majesteit te onderwerpen, bestemd om de wetgeving te doen overeenstemmen met de onmiddellijke behoeften, om de regering in staat te stellen de hulp en leiding, welke van haar verwacht worden, ten volle doelmatig te maken.

De algemene rooiplannen, zoals ze in de meeste gemeenten vastgesteld zijn, werden niet opgemaakt voor een staat van zaken welke op de tegenwoordige gelijkt. Ze waren niet bestemd om ineens ingevoerd te worden, doch naarmate van de bijzondere herbouwingen. Thans moet een uitgebreid algemeen plan in aanmerking worden genomen. Daar de hindernissen, welke somtijds de ontwerpen der openbare machten beperkten, plotseling verdwenen zijn, kan en moet er voorgenomen worden enige van die doorslaande verbeteringen te verwezenlijken, wiens denkbeeld ontsproten was uit de vergevorderde studies aangaande stedenbouw, doch aan de tenuitvoerlegging waarvan enkel nog in onbebouwde streken kon gedacht worden. Onze arbeidersklassen hebben met een prachtige dapperheid de ongeëvenaarde kwalen verdragen. Moet daar geen rekening mee gehouden worden en moet er niet getracht worden derwijze te handelen dat de ontwerpen welke door talentvolle en edelmoedige mannen werden in het leven geroepen ter gezondmaking en verfraaiing der arbeiderswoning, morgen een werkelijkheid worden in ons tot rust en vrede gebrachte België? Moet er bij het herbouwen van onze steden en dorpen ook geen rekening gehouden worden met de wettige eisen, voortspruitende uit de grondiger kennis der gezondheidswetten, uit de ontwikkeling der nieuwe wijzen van vervoer en uit de aangroeiende bezorgdheid om de wetten der schoonheidsleer te eerbiedigen?

Zo men bij de bestaande wetgeving bleef, zou het niet mogelijk zijn de oude rooiplannen volgens zoveel omvattende denkbeelden om te werken. In de tegenwoordige staat van onze instellingen zou de van kracht zijnde rechtspleging helemaal onuitvoerbaar zijn, of enkel onvoldoende uitslagen opleveren. De in het werk te stellen organismen moeten dus derwijze uitgekozen worden dat ze aan de bestaande toestand beantwoorden en dat ze kunnen aangevuld en verbeterd worden, naarmate de omstandigheden zelf gewijzigd worden. Deze beschouwingen zijn ongetwijfeld voldoende om de bepalingen te rechtvaardigen, welke vervat zijn in de artikelen 1, 2 en 3 van dit wetbesluit: die teksten hebben juist ten doel te voorzien in de vereisten, welke ik aangewezen heb. De rooi- of inlichtingsontwerpen, welke een zekere belangrijkheid hebben, worden gewoonlijk overgemaakt voor advies aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, waarvan de zetel te Brussel gevestigd is. Zohaast de hoofdstad door de vijand zal ontruimd zijn, zal een dergelijke wijze van behandeling kunnen gevolgd worden. Het wetbesluit voorziet er in dat die ontwerpen voor advies naar een bijzondere commissie zullen gestuurd worden, welke samengesteld is uit de werkende leden der Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen die in het niet overweldigd gedeelte van het land verblijven, en uit een afgevaardigde der belanghebbende gemeente. In afwachting zullen ze naar een bijzondere commissie gezonden worden, welke samengesteld is uit de werkende leden der commissie die in de niet overweldigde strook van het land verblijven, uit de briefwisselende leden die in de niet overweldigde strook der provincie verblijven en uit een afgevaardigde der belanghebbende gemeente. De samenstelling van die bijzondere commissies houdt rekening met de feitelijke toestand, wordt om zo te zeggen automatisch gewijzigd naarmate van de bevrijding van het grondgebied en veroorlooft van

nu af aan de plannen te onderzoeken, welke door de gemeenten der niet overweldigde strook zouden opgemaakt worden.

Ten einde een behoorlijke verkaveling der bouwgronden te bekomen, is het dikwijls nuttig, bij het uitvoeren van een algemeen inrichtingsplan, met de onroerende goederen, welke bij de openbare weg moeten ingelijfd worden, hun overschotten en aanpalende percelen aan te schaffen. De gemeenten vinden thans in de wet op de onteigening bij stroken de volmachten, welke hun daartoe nodig zijn. Doch daar het verhaal op die wet hinderlijke vertragingen zou veroorzaken, dient – wat de in de wetsbesluit bedoelde inrichtingsplannen betreft – de aanschaffing van die onroerende goederen toegestaan te worden volgens de gewone en vluggere regels der onteigening ten algemenen nutte.

Artikel 4 verleent die macht niet alleen aan de gemeenten, maar ook aan de staat en aan de provincies.

Voor de goedkeuring der bouwvergunningen, welke zullen onderworpen worden aan de hoofdmacht, was het eindelijk van belang deze van rechten te voorzien, welke zoveel omvatten als die welke in normale tijd in het bezit zijn van de plaatselijke machten. Het zou niet te ontkennen zijn dat het heroprichten van zoveel puinhopen in gans België in alle opzichten de algemeenheid der burgers aanbelangt.

De bekrachtigingen, voorgesteld in de artikelen 6, 7 en 8, zijn de gewone bekrachtigingen op het stuk van wegen.

Gehoor gevende aan de verheven inzichten van uwe majesteit en overtuigd van de steun der regering, zullen al de gemeenten van het rijk, sire, wedijveren en er naar streven om schoner terug op te leven. Onze ongelukken hebben hun moed niet overwonnen. Indachtig aan

ons verleden, bereiden ze met fierheid een glorierijker toekomst voor ons door de beproeving vergrote vaderland!

Opvordering van koopwaren.

De kamer van koophandel te Antwerpen heeft aan de leden van de permanente deputatie van de provincie Antwerpen, het volgende, door de voorzitter van de kamer, de heer E. Castelein, ondertekende, van 31 augustus gedagtekende schrijven verzonden:

Mijne heren, De provincies van België hebben zich tegenover het Duitse bestuur gekweten van de betaling der negende maandelijkse oorlogscontributie van 480 miljoen frank. Zij hebben thans 360 miljoen betaald, waarvan 45 miljoen in mindering van de 60 miljoen, opgelegd in het bijzonder met de door de Duitse overheid in december 1914 opgelegde waarborg, dat de vergoeding voor de ineens opgevorderde of nog op te vorderen koopwaren zo spoedig mogelijk contant betaald zouden worden in eerste klas effecten of in deposito's bij de Duitse banken. De woorden, die ik onderstreep zijn van de heer gouverneur-generaal, baron von Bissing, in zijn proclamatie van 9 januari 1915.

Onze provincies moeten dus nog, om het land geheel te bevrijden van de zware last, waar het mee getroffen is, na vier maanden invasie en verwoesting, de maandelijkse bedragen over september, oktober en november 1915, dit is nog 120 miljoen, voldoen, waarvan 15 miljoen op de 60 miljoen, die in het bijzonder opgelegd zijn in ruil voor de waarborg voor de prompte betaling der opvorderingen.

Uit deze feiten volgt, dat België sedert negen maanden nauwgezet de verplichtingen is nagekomen die er in zijn naam genomen zijn bij de conventie betreffende de oorlogscontributie.

Maar deze conventie draagt een volstrekt wederzijds verbindend karakter. En zo nu België zijn verplichtingen al is nagekomen, de Duitse administratie blijft in gebreke de hare na te komen, wat ten duidelijkste blijkt uit de feiten, die ik verplicht ben u uit naam van de Antwerpse kamer van koophandel en van de gehele Antwerpse handel openhartig en eerlijk uiteen te zetten.

Ik heb de eer gehad, mijne heren, u de 19e maart laatstleden een afschrift over te leggen van het rapport, dat ik de 18e maart aan de intercommunale commissie gezonden had over de opvorderingen in massa, waarvan de Antwerpse handel het object is geweest.

Die opvorderingen hebben een reusachtig cijfer bereikt en treffen bijna het geheel van de voorraden, die er op het ogenblik van de bezetting van onze stad door de Duitse troepen opgestapeld lagen in onze entrepots en magazijnen.

De opgevorderde koopwaren waren voor het grootste deel gedurende de maanden november en december weggenomen ingevolge het recht van de sterkste, d.w.z. met een minimum formaliteiten, zonder te letten op de beschikkingen der eigenaars of houders, zonder enige voorafgaande overeenkomst betreffende de prijs.

De bedragen der opvorderingen, die ik in detail had kunnen nagaan, daar ze geschiedden op het beperkte gebied der grondstoffen, waar in hoofdzaak onze invoer uit bestaat, vertegenwoordigden een globale waarde van meer dan 85 miljoen. Ik formuleerde trouwens voorbehoud over het noodzakelijkerwijze onvolledige karakter van mijn onderzoek tengevolge van het afbreken der verkeersmiddelen en de afwezigheid van een groot aantal belanghebbenden. Ik wees in het bijzonder op de onmogelijkheid om nauwkeurig de waarde aan te geven van de artikelen van allerlei soort, die op het tijdstip van de

overgave van Antwerpen weggenomen zijn uit de transporthuizen of andere plaatsen, waar men er het toezicht over had. Daar heeft men mij zekerheid verschaft omtrent de aanzienlijke omvang van de verdwenen hoeveelheden, zonder echter de waarde te kunnen vaststellen, daar men de facturen nooit in bezit gehad had.

In elk geval zijn er, mijne heren, vijf maanden verstreken, sedert ik in mijn rapport van 18 maart de toestand schilderde, zonder dat deze van betekenis verbeterd is. De sedert ingekomen betalingen vertegenwoordigen niet het tiende gedeelte van de sommen, die er onbetaald zijn gebleven. En dan moet ik er nog toe overgaan om betalingen te noemen voorschotten, die zowat 30 tot 50 procent der facturen vertegenwoordigen, welke voorschotten verstrekt zijn op deposito's in marken bij de Reichsbank, herkrijgbaar drie maanden na het sluiten van de vrede en die, wanneer er tenslotte, na het verstrijken van de aangegeven termijn, over beschikt wordt, voor de belanghebbenden nog het risico meebrengen van de wisselkoers, waar eenieder de omvang van kan nagaan.

Kortom, op de grondslag en binnen de grenzen van mijn rapport van 18 maart, kan ik, wanneer ik globaal de waarde schat van de uit de opslagplaatsen van de transportfirma's weggenomen hoeveelheden (wat ik vroeger niet gedaan had) zeggen, dat er hier 60 tot 75 miljoen opvorderingen te betalen blijven, uitsluitend koopwaren van de voornaamste takken van de Antwerpse handel. Evenals in mijn vorige rapport schakel ik uit mijn berekeningen uit wat er gebeurd is in de industriële wereld, in de fabrieken, op de werven. Ik heb geen gegevens omtrent dat gebied, dat niet het gebied van de kamer van koophandel is. Maar het is algemeen bekend, dat ook daar de opvorderingen aanzienlijk geweest zijn en gezamenlijk een belangrijk aantal miljoenen moeten vertegenwoordigen.

Ik neem de vrijheid u er op te wijzen omdat de belangen, die er bij geschaad worden, hetzelfde recht hebben om door u aangevoerd te worden als in aanmerking komende voor vergoeding. En het zou indruisen tegen alle rechtvaardigheid en alle menselijkheid deze langer te willen uitstellen.

Daar ik er op uit ben u, mijne heren, grondig in te lichten over de kwestie, die ik voor u uiteenzet, meen ik u in het kort, in verband met onze aloude teleurgestelde houding van afwachten, in chronologische volgorde de daden, verklaringen en formele verplichtingen van de Duitse overheid jegens ons te moeten opnoemen.

In mijn rapport van 18 maart herinnerde ik er aan dat de eerste Duitse proclamatie, die er bij gelegenheid van de in bezitneming der vesting gericht is aan de Antwerpenaars, die gebleven waren, eerbied voor hun persoon en hun bezittingen waarborgde. Dat was op 9 oktober. Een paar weken later was het opvorderen van onze goederen, in de vorm van handelsartikelen en het verzenden naar Duitsland op de wijze, die ik u beschreven heb, in volle gang.

In december, misschien op het tijdstip van de diepste benauwdheid van ons vaderland, kwam de kwestie van de oorlogscontributie aan de orde, die eerst op 35 miljoen per maand voor een reeks van 12 maanden werd vastgesteld. Toen dat cijfer, na langdurige en begrijpelijke aarzelingen van de Belgische vertegenwoordigers aangenomen was, nadat de formele belofte was afgelegd van een prompte afbetaling der opvorderingen, werd het terstond verhoogd tot 40 miljoen en aldus opgelegd door de Duitse gedelegeerden, die zich eens en voor goed verbonden tot prompte betaling der gedane opvorderingen.

De 9e januari 1915 werd die overeenkomst bevestigd en bekend gemaakt in de proclamatie van de heer gouverneur-generaal, baron von Bissing, waarvan ik de bewoordingen hierboven heb weergegeven.

De 13e januari 1915 riep de heer von Lumm, keizerlijk commissaris-generaal bij de Belgische banken, de bekende personen op financieel en commercieel gebied, die te Antwerpen aanwezig waren, samen, om hen op zijn beurt categorisch mede te delen, dat de geregelde opvorderingen terstond betaald zouden worden, terwijl de ongeregelde opvorderingen onderworpen zouden worden aan een commissie van Belgische kooplieden, die zonder tijd te verliezen gevormd moest worden en waar senator Strandes voorzitter van zou zijn en welke commissie tot taak zou hebben zo vlug mogelijk de oplossing der verschillende gevallen voor te bereiden.

Van dit alles, mijne heren, is niets werkelijkheid geworden. Er is geen commissie benoemd te Antwerpen. Op onbetekenende uitzonderingen na werden de opvorderingen niet betaald. Alleen de Belgische provincies stortten punctueel elke maand op de vastgestelde datum de contributie der 40 miljoen, die hun was opgelegd.

In de maand april kon men een ogenblik geloven, dat er een oplossing nabij was. Een besluit van de gouverneur-generaal stelde de voorschotkas in. Het beste, dat wij er van weten is, dat op 12 april senator Strandes, voorzitter van de Duitse burgerlijke administratie, mij het besluit tot instelling van de kas overhandigde, er bijvoegend dat hij nog de voorwaarden, waaronder de kas zou functioneren, niet kende, maar dat hij ze mij terstond zou mededelen, wanneer hij ze ontvangen had. De 7e mei schreef ik vervolgens aan senator Strandes om hem aan zijn toezegging te herinneren en te vragen of hij de voorwaarden nog niet ontvangen had. Eerst de 3e juni antwoordde

senator Strandes mij, dat de noodzakelijkheid om het reglement van de voorschotkas te combineren met dat van de commissie voor schadevergoeding, die te Berlijn ingesteld was, wijzigingen nodig had gemaakt, die hij me eerst over drie weken kon doen kennen.

Dit alles bracht ons, zoals ge ziet, mijne heren, tot de maand juli en, steeds in afwachting, stortten de Belgische provincies punctueel, elke maand, op de afgesproken datum de contributie van 10 miljoen.

Inmiddels kwam te Berlijn een commissie voor schadevergoeding tot stand, klaarblijkelijk om de plaats in te nemen van de commissie, die te Antwerpen beloofd was en waarvan geen sprake meer geweest is. De Berlijnse commissie werkte samen met de voorschotkas om dossiers te verzamelen, om vragenlijsten op te maken van een even onvoorzien, even uitvoerig, even samengesteld als inquisitoriaal karakter, om enige betrekkelijk onbetekenende voorschotten toe te kennen en tenslotte de toestand in zijn geheel te laten zoals ik die zoeven beschreef.

Ik zal hier bijvoegen, dat gedelegeerden van de Berlijnse commissie naar Antwerpen zijn gegaan om er zich in verbinding te stellen met verscheidene van onze firma's, die het zwaarst getroffen waren door de opvorderingen, die er sedert bijna tien maanden gedaan waren. Het is stellig niet aan mij om mij uit te spreken over de wijze van hun tussenkomst bij de firma's waarmee zij in relatie zijn geweest. Maar die tussenkomst, hoe lang en naarstig zij ook geweest is, heeft nog geen belangrijke resultaten opgeleverd. Zij heeft de toestand in zijn geheel niet vooruit gebracht en is door niemand als een element van vereenvoudiging beschouwd.

Kortom, de gedachte, waartoe dit aanhoudend uitstellen en verschuiven ons, kooplieden en mannen van zaken, gebracht heeft, welke gedachte ook u kan leiden, mijne heren, bij de verdediging van

zo grote belangen, die zo ernstig geteisterd werden, deze gedachte is, dat het buiten alle verhouding schijnt om de eenvoudige betaling van artikelen, waarvan het wegnemen en de herverzending juist geschied zijn met volstrekt over het hoofd zien van het recht van de eigenaars of houders, te verwikkelen met zoveel formaliteiten, die onbekend zijn in de gebruiken van de handel.

In elk geval staan we thans aan het begin van de maand september en de Belgische provincies zijn voortgegaan om iedere maand punctueel op de vastgestelde datum de 40 miljoen contributie op te brengen. En aldus heeft, gelijk ik in de aanvang opmerkte, ons land, dat vertegenwoordigd wordt door de deputaties der provincies, nu aan het Duitse bestuur een totaal bedrag van 360 miljoen betaald. Ge moet nog 120 miljoen betalen om ons geheel te bevrijden van de verplichtingen, waartoe ge u hebt moeten verbinden tegenover de bezetter, zoals de Conventie van Den Haag het uitdrukt.

En zo, mijne heren, stelt zich thans op het ogenblik, waarop de laatste drie maanden van de oorlogscontributie ingaan, gebiedend de vraag of het thans niet het tijdstip is om in besliste termen van de bezetter te eisen, dat hij de verplichtingen nakomt, die hij tegenover de bezetten op zich genomen heeft.

Dit is een brandende kwestie. Zij berust op de eerbied voor het eigendomsrecht en raakt aan de ernstigste en meest eerbiedwekkende belangen van onze Antwerpse huizen.

De kamer van koophandel mag niet langer dralen om ze onder uw waakzaamheid en uw wakkerheid te brengen.

De heer Castelein brengt dan voorts artikel 52 van de conventie van Den Haag van 18 oktober 1907 in herinnering waarvan men de betekenis zal toegeven en dat hij zelfs in zijn brief niet aanhaalt om

te discussiëren over de aard der in België gedane opvorderingen van massa's artikelen, die direct de buitenlandse industrie zijn gaan voeden. De voorzitter van de Antwerpse kamer van koophandel zal voor later de documenten bewaren over de bestemming, die men gegeven heeft aan en het gebruik dat men gemaakt heeft van de opgevorderde artikelen.

Wat ik, schrijft hij verder, vooraf wil doen uitkomen, dat is, dat er uit de duidelijke en nauwkeurige tekst (van artikel 52) voor de verplichtingen, verklaringen en beloften van de Duitse administratie in ruil voor een bepaalde som – in dit geval 60 miljoen – gebiedend een veel beperkter zin, een veel strikter verplichting voortvloeit.

Er vloeit inderdaad uit dat artikel 52 voort, dat de conventie van Den Haag zelfs zonder enige verdere contributie van onze kant, zelfs zonder enige bijzondere verplichting van de bezetter jegens ons, de bezetter uitdrukkelijk houdt à priori aan hetgeen hij ons officieel in januari 1915 beloofd heeft en niet nagekomen is. Men kan dan ook niet zonder werkelijke verbazing de verklaring lezen, waarvan de Duitse administratie de ondertekening door de opgevorderde firma's geëist heeft en volgens welke verklaring "aan deze firma's medegedeeld wordt, dat zij geen enkel recht op betaling van een voorschot en een schadevergoeding hebben, maar dat hetgene men hun toe zal kennen slechts zal kunnen berusten op redenen van billijkheid" ("Er wurde belehrt, dass er keinen Anspruch auf Zahlung eines Verschussert und einer Entschädigung habe, sondern dass ihre Gewährung nur aus Billigkeitsgründen erfolgen könne.")

Want, met andere woorden, wij zijn niet allen in deze zaak "bezetten" tegenover "bezetters", overwonnenen tegenover overwinnaars, wij zijn mannen met wie men onderhandeld heeft en die – zij het ten onrechte – toegestemd hebben in een aanvullende

contributie als waarborg van schadevergoeding, waaraan men zich echter in geen geval kan onttrekken.

Met nog andere woorden, wij hebben ons niet slechts te beroepen op de conventie van Den Haag en het volkenrecht, maar ook en zeer in het bijzonder op het recht zonder meer, het recht onder welks gezag in de gehele beschaving de hoge wet van de eerbied voor het gegeven woord ontstaan en bevestigd is. Deze wet is overal zodanig met het karakter der onschendbaarheid bekleed, dat men er eer in stelt, die wet te erkennen en zorgvuldig na te komen, zelfs tussen vijanden en zelfs op het slagveld.

Dit, mijne heren, is de toestand die ons dringt en wat de feiten betreft, heb ik die met strenge juistheid samengevat, en, van het standpunt der beginselen beschouwd, heb ik die tot zijn eenvoudigste uitdrukking teruggebracht.

Aan het slot van zijn schrijven zegt de heer Castelein tot de leden der permanente deputatie van de provincie Antwerpen:

Wij zullen ons zeker niet veroorloven u deze of die gedragslijn voor het vervolg aan te wijzen. Maar wij zijn overtuigd, dat gij bij het ingaan van de laatste drie maanden van het stelsel der oorlogscontributie, de vastbesloten houding zult weten aan te nemen, die voorgeschreven wordt door de zorg voor onze meest rechtmatige belangen, de verdediging van onze miskende rechten, de eerbied voor een overeenkomst, die in de uiterste nood is aanvaard, maar per slot door u eerlijk en te goeder trouw gesloten. En beide partijen zijn gelijkelijk verplicht die overeenkomst trouw en eerlijk na te leven.

Tenslotte spreekt de voorzitter van de Antwerpse kamer van koophandel dan nog het volle vertrouwen der kamer uit in de hoge

opvatting van de burgerplicht, die in deze uren van zo zware beproeving voor het Belgische vaderland de permanente deputatie de provincie Antwerpen bezielt.

Kiekjes uit Brussel (Karel Van de Woestijne).

24 september.

In het café, waar ik wel eens kom: datzelfde oude heertje, diezelfde oude dame die ik er telkens vind, aan hetzelfde tafeltje, met hetzelfde dominospel en dezelfde kopjes koffie. Het zeer deftige meneertje heeft een kop om minister te zijn: met angstvallige zorg geschoren, een gelaat, rozig als kalfsvlees - prima kwaliteit, goedertieren glimlachend tussen twee donslichte bakkebaardjes; de neus der nobele goedheid zelf; en, onder de eburneïsche gladheid van een voorhoofd, dat met de jaren hoger ging welven, de tedere ogen, week groen als pas ontloken postelein. Die ogen zijn smekend vandaag, en schichtig ook. Zij gaan van mevrouw naar de omzittende verbruikers, en retour. Mevrouw, in de talrijke pronkerigheid van oude en moderne bijouterieën, onder de kanten en linten en aigrettes van haar hoed, boven het groen satijn, dat zwaar kreukend om haar gezet lichaam is gedrapeerd, toont een aangezicht als van stierengehakt, met wat schimmelig pluksel onder de neusplaats (de neus zelf zinkt weg in het vlees der wangen), en boven de neusplaats: twee oogjes als gezwollen krenten, die razerig en vinnig hun schichten schieten op meneer, en die de schichten niet zijn van Cupido. Want er wordt gekibbeld vandaag. Tussen hen beiden liggen de dominostenen als in onmacht; zij liggen op de witmarmeren cafétafel als gesneuvelde soldaten op de eindeloze sneeuwvlakten van het barre Rusland. En geen hand, die ze hulpvaardig overeind brengt; geen vinger, die ze aaneen rijt tot de sierlijke lijn van een vestingmuur met bastions en stutblokken. Want er wordt niet gespeeld vandaag; er wordt gekibbeld.

- “Ik zeg dat het wel waar is!” snauwt mevrouw haast luidop het meneertje tegen.

- “Och, och, hoe is het toch mogelijk!” redeneert meneertje met zachtheid. “Ge weet toch zo goed als ik ...”

- “Ik weet niets; ik wil niets weten! Ik zeg maar dat ik niet weet waarom het niet waar zou zijn. Wij hebben er toch genoeg voor gedaan, zou ik menen!”, en mevrouw kijkt rondom haar met tartende blikken ...

Ik begrijp onmiddellijk waar het om gaat: de vraag van de dag, of het dan, ja of niet, waar is, dat het Belgische leger in zijn geheel vrijaf heeft gekregen; of het werkelijk verlof heeft gevraagd om zich terug te trekken, om plaats te maken voor Engelse gelederen. Gisterenochtend stond het al in “La Belgique”; hedenochtend staat het in de “NRC”. En zo heeft Brussel, Brussel dat niet eens meer de communiqués leest, Brussel waar niet alleen de aandacht, maar ogenschijnlijk zo goed als ook alle andere geestelijke vermogens aan het verslappen gaan: Brussel heeft eindelijk iets aan de hand, dat ons rechtstreeks aangaat; iets van ons, voor ons; iets dat ons optimisme of ons pessimisme weer overeind komt kittelen; iets om over te juichen, en ... te twisten.

- “Ik vraag u nogmaals, hebben wij er misschien niet genoeg voor gedaan?” bijt mevrouw triomferend haar gemaal tegen, alsof zij maanden aan de IJzer gelegen had.

- “Maar ik zeg toch het tegendeel niet”, vergoelijkt meneer. “Ik vind het alleen vreemd dat Engeland, dat aldoor en aldoor maar om nog meer manschappen roept, zo maar een geheel leger, dat weet wat oorlog voeren is, zou gaan afdanken.”

“Het Is dat Engeland een nobel land is”, galmt mevrouw; “Het is dat Engeland ons naar waarde weet te schatten! Of gaat gij misschien menen dat wij aan Engeland geen dankbaarheid verschuldigd zijn?” daagt zij weer uit.

“O, voor mijn part”, zucht meneer evasief, “als wij er met dankbaarheid afkomen, dan ...”

En hij haalt het voorgeschreven getal dominostenen naar zich toe; zorgvuldig stelt hij ze, horizontaal, in halve cirkel als een bruggenhoofd voor zich uit. Mevrouw ziet, dat zij bij verder getwist geen antwoord meer zal krijgen. Ook zij neemt haar stenen, bromt nog iets tussen haar gouden tanden, stelt haar spel rechtop als een bataljon aanrukkende infanterie. Dan, wrokkig nog, maar toch triomfantelijk:

“Dubbele zes!” zegt ze, en smakt de steen kletterend op het marmer ...

Beroering: de straat, de brede straat, de drukke volksstraat, waar niet al zo heel veel nodig is om opgewonden samenscholing, met groot misbaar van luide verwondering, appreciatie of verklarende overweging te wekken - heel de straat komt, uit winkels, uit burgerhuizen, uit sloppen, samengelopen. Uit de bovenramen hangen mensenzwermen. Uit zoldervensters groeien hoofden als paddenstoelen.

Het is een heerlijke dag: de laatste van de zomer, dewelke er op gesteld schijnt ons op een goede indruk te verlaten. En het is warm, lekker warm, zoals wij het in de laatste week niet meer hadden gehad; en er is zon, volle zon, vlakke zon over de glanzende huisgevels, spetterende zon op de vensterruiten, straalschichtige zon op de tramrails, dansende zon op al de op en neer en schuin en recht

naast elkander bewegende mensengezichten. Het is een zomerdag, en het is de laatste. En dat alleen zou volstaan om de bewoners van deze volksstraat blij te maken, feestelijk op te monteren, eenvoudig en ondubbelzinnig als ze zijn, en wars van alle getreuzel of bedillerigheid.

Maar er is iets beters; er is iets anders dat ze op de zonnestraat, op zachtwarme straat lokt uit de somberheid der huizen; iets nog zeldzamer dan een zomerdag, die de laatste is van het seizoen. Er is iets dat ze tegen de huizen aandrukt, dat hun wederzijdse stompen in de lenden bezorgt, in hun verwonderde ogen leutige lichtjes aansteekt, en hun brede mond van verbazing doet lachen. Er is ...

- Kijk: de straat is in het midden zo goed als leeggelopen; wagens en karren zijn zijdelings uitgeweken; het verkeer heeft nog alleen op het trottoir plaats. De straat ligt vlak en effen, open en glad, met het onverbroken perspectief van haar egale rechtheid. Maar uit die trechter van uitgestoken licht: kijk, kijk, daar rollen drie zwarte vlekken aan op de schervelende zonneflitsen van fietsraderen. Zij komen, zij naderen, zij zijn daar: drie pastoors, drie zowaar fietsende pastoors, drie geestelijke heren, in hun lange soutane op een damesfiets, pront recht op het zadel, de zwarte armen rechtuit aan het stuur, de voeten in de maat op en neer, op en neer, en, achter hun aan, een sluier die wappert. Zij hebben het warm, de pastoors; onder de harige steek gloeit glimmerig het welgedane en voldane gezicht. Ze rijden zij aan zij; ze zien elkaar aan; ze lachen elkaar tegen. Ze hebben plezier van hun rijtoertje; zij zien er uit als jongens op een uitstapje naar buiten.

En het volk, het eenvoudige en ondubbelzinnige volk, dat niet van getreuzel houdt en noch bedilzuchtig noch vooral kwezelachtig is: het volk gunt het hen; het kan het goed lijden, dat de heren nu ook eens met de fiets uit mogen. Want voor de oorlog ging dat niet; het was

niet deftig genoeg; het was uitgesloten; het was zelfs van hogerhand verboden. Maar die hogerhand heeft zich ontfermd over de priesters, die soms een heel eind af te leggen hebben, van dorp naar dorp moeten, en ook wel eens naar de stad. De oorlog heeft immers vele verkeersmiddelen onmogelijk of onbestaand gemaakt; althans voor enkele maanden was dat nog zo. En daarom werd voor de geestelijken de ongewone fiets toegelaten, en - er werd van de toelating gretig gebruik gemaakt.

Alleen: in stad ziet men ze maar heel zelden, de fietsende pastoors. En daarom hebben zij dan ook zo'n succes, in deze luchtige volksstraat, onder deze spontaan geestige mensen, op deze schone en blije zomerdag, die van dit jaar de laatste is ...

De puinhopen in België.

Men schrijft aan het Handelsblad:

Op het ogenblik, waarop wij door de bladen vernemen dat de Belgische regering besloten heeft geen ruïnes te laten staan in België als herinnering aan de Duitse gewelddaden en met de herbouw aan te vangen zodra het land zijn vrijheid weer veroverd heeft, lezen wij in Duitse bladen dat bij de tijdelijke meesters van België er wel over gedacht wordt zo gauw mogelijk de puinen op te ruimen.

In het "Limburger Tageblatt" van maandag ll., dat niets anders is dan een overdruk van de "Aachener Echo der Gegenwart", verschijnt een uitvoerige mededeling over een toespraak van de gouverneur-generaal van België, die hij – waarschijnlijk te Aken – gehouden heeft over het onderwerp: Künftige Aufgaben des belgischen Städtebaues. Generaal von Bissing zegde onder meer dat het wederopbouwen van de vernielde plaatsen van meet af aan zijn aandacht in hoge mate heeft bezig gehouden.

Om verschillende redenen. Allereerst uit liefde voor de schoonheid. Ten tweede, om minder stof te verschaffen aan tegenstrevers, die door België reizen om daden van zogenaamde Duitse barbaarsheid vast te stellen en dan in het buitenland Duitsland gaan beschuldigen. Ten derde, om de werkloosheid te bekampen, en ten vierde, om de verdreven Belgen toe te laten naar hun woonplaats terug te keren. Het voornaamste bezwaar om het werk aan te vangen is het gebrek aan geld. De gemeenten zijn niet bij machte om het nodige geld in genoegzame hoeveelheid voor te schieten.

Generaal von Bissing schijnt er geen raad mee te weten, want de Belgen willen niet mee. Ze zijn voor hem een psychologisch raadsel, meent hij. Vanwege vaderlandslievende kunstliefhebbers te Aken schijnen voorstellen te zijn gedaan om de verwoeste steden onder de bescherming te stellen van Duitse steden, die dan voor de herstelling zouden zorgen. Het idee is eigenaardig en het is wel de moeite waard daarover het oordeel te vernemen van de gouverneur-generaal. Hij voelt er wel voor, en denkt daarbij aan de steden van het Rijnland, waar men een ruime blik heeft en sympathie heeft voor België. Als het er ooit toe komt deze gedachte te verwezenlijken, dan zal het rijke Aken het eerst aan de beurt komen. Maar de gouverneur gelooft vooreerst nog niet aan die verwezenlijking: ze zou meer nadeel dan voordeel bijbrengen. Het voorstel van Rehorst is voordeliger en praktischer; men zou met Belgische bouwkundigen in Duitsland rondreizen en hen eens laten zien wat dit land vermag door de verbinding van de schoonheid en de hygiëne in de bouwkunst. Wat een voordeel dan, “als Duitse cultuur, Duitse energie zou ingrijpen bij het weer opbouwen van verwoeste steden, mee zou helpen en mee zou zorgen opdat er in de plaatsen, die nu in België nog in puinen liggen, een Duits “Kulturdenkmal” zou geschapen worden.”

Dank zij het gunstig weer is de hoedanigheid van de hop in België verbeterd. Evenwel zal het gewas in het land van Poperinge zoveel

niet opbrengen als men vroeger beraamde, gewis niet meer dan 30.000 centenaren van 100 pond tegenover 65.000 centenaren in 1914; zulks is de schatting van menig vakman. Daarbij mangelt het wel aan 3000 plukkers, zodat er veel hop niet zal kunnen geplukt worden. Over de streek van Aalst krijgen wij geen nieuws.

Volgens de Vlaamsche Stem is de toestand in de Belgische nijverheid beklagenswaardig. In de vier kolenbekkens van Namen, Luxemburg, Luik en Henegouwen samen, aldus het blad, werken hoogstens 20.000 man. In vredestijd bedraagt dit getal ongeveer 150.000 man. Sedert de maand augustus werden niet meer dan drie miljoen ton kolen boven gehaald. In vredestijd bereikte de extractie 25 miljoen ton.

De marmernijverheid bij Dinant ligt stil.

De steengroeven zijn verlaten en daardoor kwamen 10.000 arbeiders zonder werk.

De suikerfabrieken van Tienen zouden op 1 december terug in gang gezet worden. De linnennijverheid gaat heel slapjes. Niets wordt binnengebracht aan grondstoffen.

Alleen levensmiddelen komen toe.

1 oktober 1915

Het " Comité Néerlando-Belge d'Art Civique" en de wederopbouw van de steden en dorpen in België.

Onder de naam van "Comité Néerlando-Belge d'Art Civique" (C.N.B.A.C.) (Nederlands-Belgische Stedenbouwcommissie), onder bescherming van zijne excellentie baron Fallon, gezant van de Belgische regering te 's Gravenhage, en onder leiding van de heren:

Mr. Paul Otlet, advocaat, algemeen secretaris van de Union des Associotions Internationales, medestichter van het Internationaal Bibliografisch Instituut en het Internationaal Museum te Brussel, dr. H. P. Berlage, architect te ’s Gravenhage, Jos. Th. I. Cuypers, architect te Amsterdam, prof. Henri Evers, architect te Rotterdam, hoogleraar aan de Technische Hogeschool te Delft, afgevaardigde voor Nederland van de “Union Internationale des Villes”, en Louis van der Swaelmen, landschapsarchitect te Brugge, met de heren Hubert Hoste, architect te Brugge, als secretaris van de zetel te Den Haag en Jan Pauw, architect te Amsterdam, als secretaris van het bureau te Amsterdam, is in Nederland, in verbinding met de “Union Internationale des Villes”, een studiecommissie opgericht, welke zich uitsluitend bezighoudt met het verzamelen van alle documenten en gegevens, welke te verkrijgen zijn, betreffende de nieuwste inzichten, gemaakte studies en opgedane ervaringen in Nederland op het gebied van het aanleggen van steden en dorpen, ten einde deze te zijner tijd ter beschikking te stellen van belanghebbenden in België.

De zetel van de C.N.B.A.C. is gevestigd te ’s Gravenhage; deze commissie houdt voeling met de “Commission centrale des intérêts intellectuels du Comité belge de La Haye”.

Inlichtingen worden verstrekt door het bureau te Amsterdam, Rijksmuseum (bureau architect), aldaar.

Het moest niet minder zijn dan de oorlog met de onherstelbare verwoestingen, welke ermee samengaan, om de algemene aandacht te vestigen op het vraagstuk van stadsaanleg – niettegenstaande dat de stedenbouw, juist doordat zij het gehele leven omvat, de sociale kunst bij uitnemendheid zou moeten zijn.

Het begrip stedenbouw, science of town planning, zoals de Engelsen het uitdrukken, en landscape architecture, dat de Amerikanen uitbreiden tot het stedelijk, landelijk en natuurlijk landschap, is nog niet tot de menigte doorgedrongen.

Ofschoon de burgemeester van Brussel, wijlen Karel Buls, welke de eerste is geweest van alle schrijvers op het gebied van de stedenbouw om de uitdrukking “Esthétique des Villes” te formuleren, reeds meer dan een kwart eeuw geleden, was de eerste min of meer geregelde en algemene manifestatie van de stedenbouw in België, het congres der steden gehouden te Gent in 1913, naar aanleiding van de wereldtentoonstelling in deze stad in hetzelfde jaar.

Op praktisch gebied was de eerste belangrijke systematische toepassing de internationale prijsvraag voor de uitbreiding van Antwerpen.

De “Union Internationale des Villes”, een permanent lichaam, ontstaan tengevolge van het Gentse congres en gezeteld te Brussel, benevens de “Union des Villes et Communes belges”, welke met eerstgenoemde verbonden is, waren de eerste en enige pogingen in België om een algemene en centrale organisatie voor stedenbouw in het leven te roepen.

Tot op heden zijn de studies op stedenbouwkundig gebied in dit land het deel van een aantal architecten, technici en kunstenaars, niettegenstaande sporadisch voorkomende bemoeiingen van officiële of particuliere lichamen, als: de koninklijke commissies van kunst, oudheidkunde en het natuurschoon, de gezondheidscommissie en de commissie tot verbetering van het leven op het platteland, de koninklijke en gewestelijke oudheidkundige verenigingen, centrale en provinciale verenigingen

van architecten, de studiecommissie “Groter Brussel”, de bonden en de federaties van verenigingen tot bescherming van de natuur uit wetenschappelijk oogpunt en tot behoud van het natuurschoon, natuurlijke en historische monumenten in België of in zekere gedeelten van het land.

Het ware klinische geval, waaraan België op het ogenlik ten prooi is, heeft in alle gemoederen de overtuiging doen post vatten, dat een georganiseerde interventie van de overheden noodzakelijk is bij de oplossing van het probleem van de wederopbouw en de ontwikkeling van de in de oorlog beschadigde of verwoeste steden.

Het is trouwens ook de conclusie van de koninklijke monumenten- en natuurschooncommissie in België in haar rapport, betreffende de administratieve verplichtingen ten laste komende van de overheden bij de wederopbouw van de in de oorlog van 1914 verwoeste steden en dorpen, opgesteld door de heren Lagasse de Locht, voorzitter, en Paul Saintenoy, architect, lid van genoemde commissie en opgenomen in het bulletin van de Koninklijke commissie voor kunst en oudheidkunde, te Brussel in november 1914.

Het is aan Engeland, dat wij het eerste initiatief, betreffende buitenlandse medewerking in deze aangelegenheid verschuldigd zijn.

De “Conferentie van Londen voor de wederopbouw van België”, gehouden in Guildhall van 11 tot 15 februari 1915, op initiatief van de “Union internationale des villes” en de “International garden cities and town planning association”, onder voorzitterschap van de heer Helleputte, minister van openbare werken in België, heeft op haar beurt, met algemene stemmen, de door de minister zelf voorgestelde besluiten, het beginsel van interventie inleidend en nader bepalend, aangenomen.

Het “Belgium town planning committee” te Londen, uitvloeisel van de Londense conferentie, organiseert onder andere een cursus van stedenbouw voor de Belgische artiesten in de lokalen van de Londense hogeschool.

Het “Comité Néerlando-Belge d’art civique” wenst in absolute overeenstemming met de besluiten van de Londense conferentie te handelen.

Het stelt zich hoofdzakelijk ten doel mee te werken om de overheden in het bezit te stellen van een zo groot mogelijk aantal elementen en gegevens ter kennisneming en ter vergelijking, op het gebied van de stedenbouw, opdat hun te nemen besluiten een werkelijk krachtdadige invloed zullen uitoefenen.

Het ligt in de bedoeling deze door middel van een nationaal en internationaal onderzoek verzamelde materialen

1. Vast te leggen in een handboek van begrippen en praktische wenken betreffende de aanleg van steden;
2. Te doen dienen voor een centrum van internationale documentatie, geregeld bijgehouden en ontwikkeld op het bureau van de Union internationale des villes te Brussel;
   Om met de uiteenzetting van de nieuwste gegevens op het gebied van stedenbouw te kunnen antwoorden op de vraag welke de voornaamste in beginsel te verwachten algemene en buitengewone gesteldheden zijn voor alle in overweging genomen gevallen en in welke geest deze gesteldheden behandeld moeten worden, ten einde te passen aan de nationale omstandigheden en gezindheid en om ze door middel van wederzijdse banden te hechten aan het algemene plan voor de aanleg van België, zoals gewenst door de vergadering van Londen.

De samenstelling van dit handboek, alle onnodige literatuur vermijdende, heeft niet de naïviteit aanspraak te maken op het geven van een recept “goed voor alles”, maar wil uitsluitend een gids, een “werktuig” samenstellen, om allen, die geroepen zullen worden er gebruik van te maken, drie voorname dingen mogelijk te maken:

1. Zich te overtuigen, dat er werkelijk een wetenschap, een kunst, betreffende stadsaanleg, bestaat, een op waarneming berustende wetenschap, een sociale kunst, en geen dogmatische leerstelling;
2. Kennis te nemen van de nieuwste opvattingen van de autoriteiten en deskundigen op het gebied;
3. Te beschikken over een enorme documentatie, uiterst gecondenseerd, betreffende alle betrokken onderwerpen en het onschatbaar voordeel van onmiddellijk te weten waar zich te vervoegen, om de bronnen van deze documentatie te bereiken, met het oog op meer uitgebreide studies, welke elk geval voor zich, door lokale omstandigheden bepaald, zou kunnen vorderen.

De voornaamste hoofden, waaronder de veelvoudige esthetische en technische middelen, uitvloeiselen van de stedenbouw, moeten worden bezien, zijn:

I. De studie van het land als geheel beschouwd in verband met onderlinge betrekkingen van allerlei aard; aardrijkskundig, economisch, politiek, geschiedkundig, taalkundig schilderachtig, enz., en bovenal fysionomisch tot de steden.
II. De oudheidkunde en de geschiedenis.
III. De economie in al haar vormen, met betrekking tot de bodem, handel, industrie, financiën en het stadsleven.
IV. De verkeerswegen: wegen, straten, kanalen, waterwegen, spoor- en tramwegen.

V. Het moderne stadsplan volgens de nieuwste opvattingen van de stedenbouw.
VI. De woning.
VII. De hygiëne.
VIII. Ontspanning, open ruimten, sporten, parken, tuinen, beplantingen enz.
IX. Tuinsteden.
X. De opvoeding in al haar vormen, scholen, musea, schouwburgen en concertgebouwen.
XI. De kunst in het gemeenschappelijk en het private leven.
XII. Het landelijk probleem, de landbouw, de bosbouw, het natuurschoon, de landelijke woning en het leven op het platteland, arbeiderswijken.
XIII. De techniek op alle gebied.
XIV. Het juridisch vraagstuk: dubbele wetgeving, van de staat tegenover de gemeenten, van de gemeenten tegenover de particulieren, om te komen tot een wetsvoorstel betreffende stedenbouw en bescherming van de natuur, bestemd om te dienen als basis bij de discussie en voor de tijdelijke maatregelen en goedkeuring van de wettelijke bepalingen, welke van kracht zijn op de dag van het sluiten van de vrede.

De C.N.B.A.C. heeft zich tot op heden de medewerking verzekerd van de meest vooraanstaande personen voor de te behandelen onderwerpen.

De lijst is geenszins afgesloten, doch bevat behalve de reeds genoemde namen van de heren Berlage, Cuypers en Evers, die van de heren:

Dr. Jan Kalff, secretaris der rijksmonumentencommissie, Den Haag.
P. Bakker Schut, Scheveningen.

J. H. W. Lellman, Amsterdam.
J. Gratama, Amsterdam.
Jan Stuyt, architect, Amsterdam
W. Kromhout Czn., architect, Rotterdam.
J. E. van der Pek, mevrouw van der Pek-Went, Amsterdam.
G. W. van Heukelom, hoofdingenieur, chef van de dienst weg en werken der staatsspoor, Utrecht.
A. M. van Rood, ingenieur bij de staatsspoor, Maastricht.
Dr. L. R. Wentholt, ingenieur bij de Rijkswaterstaat, Assen.
P. Joosting, ingenieur bij de staatsspoor, Utrecht.
H. F. Hartogh Heijs van Zouteveen, leraar aan de rijkshogere land-, tuin- en bosbouwschool, Wageningen.
R. H. Roland Holst, kunstschilder, Laren.
Mej. Dyserinck, secretaresse van het hoofdbestuur der Nederlandse vereniging schoonheid in opvoeding en onderwijs.
J. D. Ros, leraar aan de academie van beeldende kunsten, Den Haag.

Voorts wenst het C.N.B.A.C. in verband met de commission centrale des intérêts intellectuels au comité belge de La Haye, de medewerking van alle nationale intellectuele krachten onder de vluchtelingen en geïnterneerden, welke in deze studies belang zouden stellen, systematisch te organiseren.

De commissie roept alle Belgen en Nederlanders op hun medewerking of steun te verlenen.

Het ondernomen werk, gelijktijdig studiewerk en propaganda van ideeën, met als beginsel, dat de bijdragen van ieder ten goede komen aan de kennis van allen, verzoekt alle personen, architecten en technici op alle gebied, kunstenaars, schrijvers of oningewijden, die denken ons van dienst te kunnen zijn met het aanbrengen van hun persoonlijke ervaringen, betreffende belangrijke gevallen, hun

bekend, bibliografische gegevens of een technische bijdrage voor het werk van de commissie of die genegen zouden zijn de commissie studies, brochures, boeken of grafische documenten te schenken, zich bekend te maken aan het bureau te Amsterdam, door de schrijven aan Louis van der Swaelmen, C.N.B.A.C., Rijksmuseum in die stad.

Belgisch gemeentekrediet.

De eerste openbare uitgifte, sinds het begin van de oorlog, heeft thans in België plaats gevonden: de Crédit Communal de Belgique heeft de inschrijving opengesteld op 30 miljoen 4 ½ % obligaties tegen een koers van 98 procent. De opbrengst der lening zal dienen om de gemeenten de uitvoering van productieve werken en werken van gemeentelijk belang mogelijk te maken.

3 oktober 1915

Het Nederlands comité tot steun van Belgische en andere slachtoffers heeft van het Belgisch steuncomité te Soerabaja 2000 gulden ontvangen. De van dit comité ontvangen bijdragen zijn nu gestegen tot een totaal van 80.000 gulden.

6 oktober 1915

Opnieuw: wederopbouw (Karel Van de Woestijne)

Brussel, 28 september.

In de laatste dagen is men zich weer druk gaan bezighouden met de wederopbouw van wat in het vaderland verwoest of geschonden is. De bladen schrijven erover; de talrijke comités, die zich met de zaak inlaten, leggen het bewijs af van doeltreffende werkzaamheid; van Duitse als van Belgisch-officiële zijde schijnt men er zich doortastend

mee te bemoeien; en zelfs het publiek, dat zich anders om architectuur, laat staan om bouwkundige schoonheid, niet al te zeer gelegen laat, zelfs het publiek lijkt wel mee te willen doen. Zodat het misschien van pas komt, hier samen te vatten wat zoal geschreven, gezegd en gedaan wordt.

Merkwaardig feit: niemand schijnt er nog aan te denken, dat verder verloop der feiten inzake vernielen, verrassingen kan meebrengen, die natuurlijk niemand wenst, maar die, wat en hoe men over de toekomst denkt, vooralsnog geenszins uitgesloten zijn. Duitse als Belgische regering, zij houden zich allebei met even grote gewisheid met heropbouw bezig, al ligt het voor de hand dat samenwerking van beide administraties voorlopig zo niet tot de onmogelijkheden, dan toch niet tot de onmiddellijk waarschijnlijkheden behoort. Althans, ik heb voorlopig niets vernomen van een vergelijk, als dat, door de Entente met het Duits-Belgisch General-Gouvernement tot herneming van de arbeid en economisch herstel van het bezette gebied getroffen. Zou ook voor wederopbouw iets dergelijks op handen zijn? Het ware, geloof ik, voorbarig dit te gaan hopen, alleen maar omdat op het ogenblik niemand met zekerheid over de toekomst beslissen kan.

Tweede feit, dat de opmerkzaamheid vestigt: men schijnt zich allerwege veel meer bezig te houden met, althans men schrijft en spreekt meer over het wederopbouwen, het aanleggen van nieuwe stadswijken op de plaats van vernielde, en wat dies meer, dan dat men zorg draagt voor behoorlijke huisvesting van dezen die onder de omstandigheden huis en have verloren hebben, en voor wie in de nakende winter een ander onderkomen dient ingericht dan krocht en kelder, waar zij nu al genoeg geleden hebben om er niet verder moreel en lichamelijk in onder te gaan. Of vergis ik mij, en is in deze reeds gedaan al wat gewenst en nodig was? Zijn alle daklozen, ook op het platteland, verzorgd? Zal de winter hun niet te hard vallen? Zo

in dit alles werkelijk is voorzien: des te beter. Want het is van groter belang, vermits van dringender nood, dan het herstel van openbare gebouwen, herstel dat, mijns inziens, bij wachten vooralsnog alleen maar kan winnen. Werd voor de daklozen aldus in voldoende mate gezorgd, dan moet dit echter in alle stilte en bescheidenheid zijn gebeurd; veel althans is er niet van uitgelekt; men heeft er voor zover ik weet over gezwegen. Hoofdzaak is dan ook maar dat het geschiedde ... als het maar geschied is.

Het is dan, zoals ik zegde, inzake van heropbouw niet bij schrijven en wrijven gebleven: er zijn daden, die men als een begin van uitvoering kan beschouwen, al moet, en kan, men nu ook niet gaan denken, dat die uitvoering in één-twee-drie voltrokken zal zijn. De eer van de eerste van die daden, komt, als ik mij niet vergis, het gemeentebestuur der stad Dendermonde toe. Ge weet dat Dendermonde een goede elf maanden geleden verschrikkelijk geteisterd werd. Is het, omdat de nood er daardoor te feller drong: de moed ging er blijkbaar niet bij verloren, vermits men een paar maanden geleden reeds niet alleen van wederopbouw sprak, maar de plannen en plattegronden daartoe klaar bleken, en aan de raad tot goedkeuring ervan waren overgelegd. En het schijnt wel dat die goedkeuring aan de ontwerpen gehecht werd. Of de raad hierin zijn rechten niet te buiten ging? Ik verwijs u naar mijn brief van 4 juli (de vierde onder titel: “Wederopbouw”), waar die rechtskwestie in behandeld wordt. De tegenwoordige rechtstoestand in België verzekert aan de gemeentelijke autonomie zeer verstrekkende prerogatieven. Nu echter zoveel vernield werd, rijst de vraag of het in het algemeen belang niet zou zijn, aan die voorrechten restricties te gaan stellen die, - inzake staatswegenis bv., die toch herzien kan worden, - heel het land ten goede zouden komen, of - inzake esthetiek bv., waar toch ook dient opgepast, - paal en perk zouden stellen aan al te weelderig bloeiende smakeloosheid.

De esthetische zijde van het vraagstuk werd in behandeling genomen te Gent, en het schijnt wel dat Brussel in deze het voorbeeld der stad Gent wil gaan volgen. Gent noch Brussel leden, architectonisch gesproken, onder de oorlog. Daarom juist kon men er zich misschien meer onbevangen met de toekomstige schoonheid van het land bezig houden. Men hield er zich mee bezig, of staat er zich mee bezig te houden, in de vorm van een tentoonstelling; een tentoonstelling niet van alleen maar plattegronden, waar de leek slechts wat lijnen en kleurtjes, en nietszeggende aanduidingen van “verdieping” en “keuken” en “trapzaal” op lezen kan, en die alleen technisch onderlegden kunnen boeien, maar ook en vooral van afgewerkte “maquettes”, miniatuurhuisjes die, misschien wat al te snoezig, maar dan toch concreet en precies, tonen hoe het ontworpen gebouw er uit zal zien. Dit worden aldus uitnemende lessen in schoonheid, zeer geschikt om de smaak te louteren en te leiden. Dat men, bij eventuele keuze, de eigenaar, die weer opbouwen gaat, bij deze volkomen vrije wil kan laten: het komt mij voor dat ook hier, met het oog op het gehele stads- of wijkdeel, controle zeer wenselijk is.

Het ligt voor de hand dat de, zo Duitse als Belgische, autoriteiten meer in het bijzonder hun aandacht wijden aan de openbare gebouwen, waar ze meer rechtstreeks toezicht en zelfs eigendomsrecht op bezitten. Over heropbouw of herstel van deze monumenten heb ik u breedvoerig geschreven in de drie eerste brieven, die ik hier einde juni en aanvang juli aan “Wederopbouw” heb gewijd. Ik zette er de onderscheiden zienswijzen in uiteen van dezen, die hierin bevoegd konden worden geacht, en waagde er opmerkingen bij, die andere bevoegden onderschreven. Onder deze bemerkingen was het verzet tegen onvoorwaardelijke reconstructie. Ik verklaarde - en ik weet dat velen het hierin met mij eens zijn - meer van een stukgeschoten puin en de evocatieve werking ervan te houden, dan van een wederopbouw, die, hoe streng in stijl ook

opgetrokken, er alle waarachtig leven als bij definitie bij zou inboeten. Het weinige nu, dat wij weten van de inzichten der Belgische regering en van het wetsontwerp dat zij heet in zake herbouw te hebben samengesteld is, dat zij van het behoud van enkele bouwvallen “als getuigen van de verschrikking van de oorlog” heeft afgezien. Men ziet dat de Belgische regering zich op een standpunt plaatst, dat niet het esthetische is. - Daar dit laatste ons vooral bezighoudt, kunnen wij meer leren uit de inzichten der Belgisch-Duitsche overheid. Dienaangaande lezen wij in den Täglische Rundschau, Berlijn, van 20 dezer: „Der Referent für Städtebau und Hochbauwesen in der deutschen Zivilverwaltung Belgiens Karl Rehorst, der verdienstvolle Beigeordnete der Stadt Köln, hat, wie bereits kurz berichtet, auf der Kriegstagung für Denkmalpflege in Brüssel jetzt die künftigen Aufgaben des Städtebaus in Belgien behandelt, denen unsere Verwaltung vorarbeiten will. Die von ihm ausgestellten Leitsätze sind folgende: Oeffentliche oder private Bauten von künstlerischem oder geschichtlichem Werte, die beschädigt oder nur teilweise zerstört sind, werden in den alten Formen wiederhergestellt. Alle öffentlichen und privaten Bauten von künstlerischem oder geschichtlichem Werte, die ganz oder in wesentlichen Teilen zerstört sind, werden keinesfalls in den alten Formen wieder aufgebaut. Alle Neubauten an Stelle der zerstörten müssen architektonisch anständig sein, in ihrer Formensprache die Zeit ihrer Entstehung erkennen lassen und sich dem Charakter der örtlichen Bauweise nach Möglichkeit anschliessen. Von Freilegungen ist grundsätzlich Abstand zu nehmen. Bei der in Belgien herrschenden Altertümelei fällt der Bauberatung die nicht ganz leichte Aufgabe zu, hier Wandel zu schaffen, damit vor allem die Harmonie der Stadtbilder als obersten Grundsatz zur Geltung kommt. Da grundsätzlich Belgische Architekten die Bauaufgaben in Belgien lösen sollen, muss, wie Professor Dr. Paul Schumann in der Kunstkronik mitteilt, die

Bauberatung mit allem Nachdruck durchgefürt werden, soll anders nicht die Zukunft für alle missglückten Kunstleistungen Belgischer Architekten zu Stelle der im Kriege zerstörten alten Bauten den deutschen „Barbarismus“ verantwortlich machen.

Rehorst beschäftigte sich dann noch mit der Frage, wie bei der Wiedereinrichtung der Wohnstätten neuer Hausrat geschaft und daher vielleicht die alte Handwerkskunst wieder belebt und gefördert werden könne. Der General-Gouverneur Exzellenz Freiherr von Bissing erklärte zum Schluss bei der Besprechung des Vortrages sich mit Rehorsts Plänen einverstanden.“

Zonder verder op de inzichten van de heer Rehorst en hun wenselijkheid in te gaan, kan ik sluiten op een nogal grappig gevalletje. Ge weet dat de “Zivilverwaltung” van het Duits beheer over België geruime tijd geleden al Geheimrat Bode belastte met een inventarisering van de schade die aan de Belgische monumenten werd toegebracht. Na hem schijnt prof. Gurlitt met zijn studenten uit Dresden naar hier over te willen komen om na te gaan hoe alles weer in orde kon worden gebracht. Er was verder Baurat Rehorst van wie ge hierboven leest, en die een officiële opdracht had. En er moet eindelijk een “Kommission Deutscher Architekten” zijn, die eveneens inzake wederopbouw van België betrokken is. Die “Kommission” moet echter, naar de Täglische Rundschau van 16 September jl. ons vertelt, geheel buiten het “Verband Deutschland Architekten- und Ingenieursvereine” en de “Bund Deutscher Architekten” gekozen zijn, hetgeen “lebhafte Miszstimmung” in beide lichamen tengevolge heeft gehad, daar zij vroeger bij het heropbouwen van Oost-Pruisen wel tot medewerking werden uitgenodigd. De maatregel van de Belgisch-Duitsche gouverneur-generaal bevalt hun derhalve niet. De heren schijnen er echter bij te vergeten dat Oost-Pruisen in Duitsland ligt, en België vooralsnog ... in België, waar toch ook architecten zijn,

en niet zonder enige Belgische bevoegdheid en ervaring, wat baron von Bissing erkent.

De Belgische generale staf publiceert het volgende communiqué van 4 oktober: Onze stellingen in de omtrek van Diksmuide werden buitengewoon hevig gebombardeerd. Een zwakke aanval van infanterie is gemakkelijk afgeslagen.

Kiekjes uit Brussel (Karel Van de Woestijne).

Avondschemering

27 September.

Wij vernemen uit goede bron, dat zelfs de oude Homerus wel eens placht te dutten. – “Een slecht voorbeeld”, bromt de schrandere lezer, die bij deze aanvang meent dat ik hem ditmaal met een verhaal van dommel of droom, of zelfs van een der nachtmerries, die wij in deze beroerde tijden permanent op stal hebben gekregen, in slaap wil trachten te wiegen. De schrandere lezer vergist zich echter, en kan dus zijn gebrom voor een betere gelegenheid opbergen. Zo Homerus hier als excuus wordt genoemd, het is omdat wij, dagbladcorrespondenten uit oorlogvoerende landen, nog heel wat betere redenen hebben, zo niet te dutten, dan toch tot een meer verslapte houding te komen, dan de oudvaderlijke Helleense dichter die bezat. Vooral als in dat oorlogvoerend land zo goed als geen oorlog gevoerd wordt (ik laat de twee laatste, wel wat opfrissende, dagen buiten kwestie); vooral als men er meer dan ooit de waarheid van het spreekwoord van de boog, die zo lang gespannen staat tot hij breekt, aan den lijve ondergaat.

Onze zenuwen hebben maanden lang zo gespannen gestaan, dat zij nu niet veel meer waard zijn dan een uitgeplozen pees. En trouwens - om met beeldspraak voort te gaan - leven wij niet als een, niet veel

meer dan smeulend, vuur, dat met zware molenstenen is toegedekt! Nu en dan een genster: dan springen wij, journalisten, erop, opdat onze geest er van verwarmd zou worden. Doorgaans echter: anders niet dan die druk, die stenen druk van alle zijden tegelijk ... Ik verwed er een duikboot op, dat Homerus er bij gedut zou hebben. Ik, voor mijn part, en bij gebrek aan beters, ik neem mijn kiektoestel mee, en ga over straat wandelen, - de straat waar de vroege avond over zakt; zodat ik, zelf volkomen kunstloos, bij kunstlicht zal hebben te opereren ...

Einde september, en invallende avond. - Het pleegt in gewone tijd (o, deze tegenwoordige tijd is in Brussel helemaal niet buitengewoon, - maar ik verkies toch de vroegere gewoonheid), het pleegt in gewone tijd een der aangenaamste seizoenen van het jaar te zijn: een rozige schemering gaat naar de hemel staalblauw opkoepelen; op straat, waar nog even de zoelte, de zoete weemoedige zoelte van de nazomer hangt, voelt men reeds boven zijn hoofd de avondzefiers ontwaakt; het is er gezellig druk langs de witgloeiende winkelramen; aldoor maar ontmoet men frisse rozige gezichtjes, door een prikkelende koude, die huiverig invalt; iets als een voorjaarsstemming (ge weet er trouwens alles van) met een rillige verwittiging dat het te mooi is om lang te zullen duren. – “Pour quelques jours seulement”, gelijk het bij seizoenuitverkoop luidt in de grote magazijnen. En waar men dan ook gretig gebruik van maakt.

Dit jaar echter ... wel, het wordt hier ditmaal geen naargeestige tegenstelling, en dat dankt ge aan mijn oppermachtige liefde voor de waarheid. Geen tegenstelling ditmaal. Geen tegenstelling, - omdat het dit jaar nu eenmaal precies als vorige jaren is. En dat zou ik kunnen bewijzen. Niet langer dan gisterenavond bijvoorbeeld, toen ik ...

Maar laat ik u, - omdat ik niet voor sentimenteel wil worden gehouden, - laat ik u tussen haakjes vertellen, dat de stedelijk avondlijke najaarsverlokking op mij lang niet meer zo diep inwerkt, als dit het geval was in mijn jeugd. Of liever, ik reageer er anders op; zij wekt in mij iets dat nog geen vrees is, maar toch wat meer al dan schuwheid. Wat is het, dat mij tegen de verlokking weigerachtig maakt, en schuchter ook? Dat zij aan opbeurende, gezonde jeugd herinnert? Of juist dat zij er alleen de schijn van is, weer maar een schijn? ... O, ik kan mij met schijn heel goed tevreden stellen, ... als de desillusie maar niet te hard, niet te wreed, niet ... te weinig voorbereid is. Ik heb al heel wat desillusies gekend: de gewoonte ervan maakt mij echter iedere nieuwe ontgoocheling te pijnlijker. Hebt gij u ooit twee kiezen in één consultatie laten uittrekken? Probeer het maar eens: bij de tweede tand doet het altijd veel meer pijn dan bij de eerste ...

Maar daar komt het in deze eigenlijk niet op aan: ik wilde u alleen vertellen dat ik, zij het dan ook buiten de belofte van de bekoring die ik ervan verwachten kon, en misschien alleen omdat ik mij thuis verveelde, gisterenavond over straat ben gaan lopen, bij schemeravond; dat ik erbij ondervinden mocht dat deze avond maar heel weinig verschilde van een dergelijke avond vóór twee jaar (één jaar geleden was het eenvoudig afschuwelijk); en dat ik daarenboven - reden van dit mijn briefje - mocht meemaken één van die kleine opfrissende, opwekkende, opfleurende gebeurtenisjes, schokjes, opschrikkingetjes, een der “petites secousses” gelijk Barrès zou zeggen, die, vroeger onaanzienlijk en het vermelden niet waard, thans als de prikkel zijn, de kamferoelieinspuiting, die ons Brussels hart, of beter het hart van Brussel, weer eens doen voelen, dat het in elk geval nog leeft, en zelfs opgewekt kan kloppen ...

Ik liep dus tussen de drukke mensenmassa met de blinkende blikken, de roezemoezende massa der avondwandelaars en vrijgekomen

kantoorklerken en naaistertjes, van de hoge stad naar de lage toe. De winkeluitstallingen, vóór de zwarte drommen nieuwsgierigen, fonkelden hels verlokkelijk. Zodat zelfs ik mij aantrekken liet tot aanschouwen, - en beschouwen. Ik zag de nieuwe wintertoiletten: kort, doorgaans zeer eenvoudig manteltje op de zeer wijden klok- of plooirok, niet langer vooral dan tot aan de enkels, en liefst wat korter nog. Aan 't hoofdeinde, als deksel, een scheef dessertbordje op het vertrokken haar omgekeerd. Aan het voeteneind, heel hoge, grijze gemsleren laarsjes. Zodat deze winter onze dames zowaar gekleed zullen lopen, en het nu reeds doen, als de schonen der laatste jaren van het tweede keizerrijk, onder Napoleon le Petit. Symbolische verwittiging? Het ging het onderwerp van mijn beschouwing worden, als mijn aandacht getrokken werd door iets, dat maar al te zeer bedoelde symbool te zijn, en het was op gruwelijke wijze! een lap in het gloeilicht, een vuilrode lap als gedoopt in ronnend bloed; daarop in grote letters de afkondiging: “Teinte nouvelle: ma Jeannette”. Gij weet dat voor den Fransche “poilu” “Jeannette” de naam van zijn bajonet is ...

Deze, nogal smakeloze en vals heldhaftige, herinnering aan de heersende toestanden dompelde mij in mijmerij: en blijkbaar niet mij alleen: daar stonden, vóór dat schitterende raam en die bloedrode lap, wel dertig mensen als verslagen. - Als daar opeens, vlakbij scheen het wel, luid gebel ons aan onze meer of minder verontwaardigde overpeinzing ontrukt: een gerinkel, neen een regelmatig noodgeklep dat ons zowaar een hele tijd naar het verleden toe verplaatst. Want wij kennen het, dat gebel, al hebben wij het in tijden niet gehoord: het is de verre maar vlug naderende autowagen van de brandweer, gevolgd door heel het stel van spuiten en slangen en ladders, bij koortsig gedoe van de mannetjes onder de koperen helm, die als apen aan de wagen hangen; er zich bovenop aan vasthaken; hem achterna lopen om er zich, met hun luide en zware laarzen, in logge

acrobatie wippend aan vast te klampen. - Weldra heeft de politie, bij al haar waardigheid toch wel wat verbijsterd, het met de menigte druk. Want de Brusselaar houdt nu eenmaal van een mooie brand: hebben wij in deze niet de steeds bij elke passende gelegenheid oplevende herinnering voor ogen aan de vuurkolk waar de helft van onze wereldtentoonstelling van 1910 in opging? - Weldra zijn alle winkeluitstallingen dan ook verlaten: heel de volle straat loopt de brandweer na, de Warmoesberg af, het Postgebouw langs, aangedikt door de cafébezoekers, die, bij 't schelgerinkel, buiten zijn gekomen en meelopen.

“Waar mag het zijn” is de hijgende vraag.

“Bij Tietz!!” luidt het.

En ja: dat belooft prachtig te worden! Stel u voor het hele enorme warenhuis één gloeiende oven, een opwarreling van vlammen en rook! En zowaar: men ruikt de brand reeds: de bittere geur van smeulend hout die bij de keel grijpt; en men is de verrassing gretig dankbaar; en er zijn er zelfs die zich in de handen wrijven, omdat zij misschien wel aan Tietz een hekel hebben. Men loopt maar, men loopt ... tot daar, als een reusachtige desillusie, de stoomspuit alweer in omgekeerde richting naderend klepelklept. Zij doet als altijd, en ook bij de terugtocht, heel druk, die stoomspuit. Weer rijdt ze, even razerig vlug en luidruchtig, voorbij; nog heeft niet iedereen, zelfs niet op bekwame afstand, het oord van het onheil vermogen te naderen, of met het onheil is het al gedaan. Het was niet meer geweest dan een schouwbrand in een klein cafétje: een flauwe grap, en een geweldige ontgoocheling. Maar die onze zenuwen eens flink heeft opgezweept. Want denk eens aan: Sedert heel de tijd der bezetting is geen enkele brand in Brussel uitgebroken! In den beginne werd het immers door de Duitse overheid gestraft of zou het althans met een kwaad oog worden bezien. – “En dan”, verklaart iemand van het

groepje, dat voor het cafétje, misschien in afwachting van meer, te wachten staat: “en dan, de verzekeringsmaatschappijen betalen de schade niet meer uit!” ...

Wij gaan verder, werkelijk opgefrist. En het volk blijkt dit ook te zijn. Want aan de halte, waar ik mijn tram afwacht bij de gewone kring der krantenverkopers: Kromme Luppe met zijn stenen pijpje, kuiten-Marie met het rode sprietvlechtje en de Turkse sikkeloorbellen, het bedelblikkende weduwtje, en de uitgestreken Hollandse juffrouw, die “De Prins” tegen de boezem van haar waterproof aandrukt; - aan de halte waar de sjofele schooljeugd uitbundig het nieuwe spelletje uitoefent van trambiljetten inzamelen voor krijgsgevangenen: “kreig ik a biljetteke, kreig ik a biljetteke, menier?” - in de menigte der huiswaarts kerenden gaat het opgewonden: “Hebt ge de brand gezien?” En ieder lijkt wel blij omdat er eindelijk, na maanden, iets gebeurd is ... al liep het op een ontgoocheling uit.

Landkaarten in België.

Naar wij in Belgische bladen lezen, heeft generaal von Bissing, de Duitse gouverneur-generaal in België, de volgende verordening uitgevaardigd:

Art. 1. Het vervaardigen van allerhande landkaarten die België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Oostenrijk-Hongarije, Rusland, Servië of Turkije of gedeelten van deze landen, naar de maatstaf van 1:100.000 of minder weergeven en het vervaardigen van verheven kaarten naar welke maatstaf ook van deze landen wordt verboden.

Art. 2. Alle groot- en kleinhandel, evenals alle van de hand doen tegen geld of niet of afstaan van zulke kaarten en de daartoe nodige platen enz. aan derden is verboden. Dit verbod slaat niet alleen op kaarten en platen enz. in boekenwinkels, drukkerijen en dergelijke

winkels, maar ook op kaarten en platen enz. die in het bezit zijn van bijzondere personen.

Art. 3. Alle in boekwinkels, drukkerijen en dergelijke winkels voorhanden kaarten en platen enz. der onder art. 1 vermelde soort worden hierbij aangeslagen.

Art. 4. Allen die aan het hoofd staan van boekenwinkels, drukkerijen en dergelijke winkels, die zich met het vervaardigen of verkopen van kaarten bezig houden, moeten vóór 15 oktober 1915 de plaatselijk bevoegde gouverneur of Kreischef onder aanduiding van aard en aantal aangeven, welke onder de beslaglegging vallende kaarten en platen enz. enz. zij in hun bezit hebben. Deze zullen door de krijgsoverheid onder zegel gelegd en bewaard worden.

Art. 5. Wie het verbod onder art. 1 en 2 overtreedt, of wie de onder art. 4 opgelegde aangifte met opzet of uit nalatigheid niet tijdig of onnauwkeurig doet, wordt met ten hoogste 10.000 mark of met een week tot een jaar gevangenis bestraft, bijaldien niet volgens andere wetten een hogere straf bepaald wordt. Naast de geld- en lijfstraf kan ook tot het aanslaan van kaarten en platen enz. enz. overgegaan worden.

Art. 6. Bevoegd zijn de krijgsrechtbanken en krijgsoverheden.

8 oktober 1915

Verordeningen in België.

Onze correspondent schrijft uit Brussel:

In de laatste dagen zijn zowel voor het generaal-gouvernement, als in het etappegebied weer een nieuwe reeks besluiten uitgevaardigd, waarvan de volgende de voornaamste zijn. Zoals hier ter plaatse

reeds meermalen vermeld werd, heeft de Duitse overheid sedert geruime tijd voor verschillende waren maximumprijzen vastgesteld. Zo was sedert 7 juni voor Brussel de hoogste prijs voor vlees, in leven gewicht per 100 kg: vette ossen en koeien 145 F, stieren en magere ossen 130 F, koeien 120 F, varkens 210 F, kalveren 155 F, schapen 165 F. De maximumprijs voor meel is sedert 23 juni 165 F per 100 kg. enz., terwijl van talrijke andere levensmiddelen, ook voor het voederen der dieren, zulke hoogste prijzen zijn vastgesteld. Tot nu toe echter werden deze verordeningen door de handelaars echter vrijwel als dode letter beschouwd, zodat bv. haver, waarvan de prijs op 35 à 40 F de 100 kg. was bepaald, voor het dubbele moeilijk te krijgen was. In de pers kwamen dan ook talrijke klachten over deze misstanden voor.

Een verordening van 28 september maakt hier nu een einde aan. Wie eet-, voeder- of andere waren, waarvoor een hoogste prijs vastgesteld werd, tegen hogere prijs dan de vastgestelde koopt, verkoopt of tegen hogere prijs aanbiedt of vraagt, wordt met ten hoogste een jaar gevangenisstraf of hechtenis of met ten hoogste 10.000 mark boete gestraft. Beide straffen kunnen samen opgelegd worden en de koopwaren in beslag genomen. Bevoegd zijn de Duitse krijgsrechtbanken en krijgsoverheden.

In een nieuw besluit, waarbij de maximumprijzen voor aardappelen van het oogstjaar 1915, naar gelang de kwaliteit, op 6 tot 8 F per 100 kg. worden vastgesteld, wordt de handel in dit zo hoogst belangrijk voedingsmiddel in alle bijzonderheden geregeld. Hoezeer het Duitse bewind, daarbij op de eenmaal ingeslagen weg van het tot het uiterste reglementeren voortgaat, blijkt wel uit art. 4 van dit besluit, dat luidt: Boven de eigen inkoopprijzen mogen bij het verkopen ten hoogste meer vragen:

1. De eerste opkoper tot 0.40 F per 100 kg.

2. De groothandelaar tot 1,00 F per 100 kg.
3. De kleinhandelaar tot 0,03 F per 1 kg.

Een ander besluit verbiedt het vervaardigen van landkaarten van België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Oostenrijk-Hongarije, Rusland, Servië en Turkije of delen van deze landen op de maatstaf van 1:100.000 of minder, alsook het maken van reliëfkaarten van deze landen, om het even op welke schaal. Het handelen in, het weggeven zelfs van soortgelijke kaarten is verboden. Alle in winkels en drukkerijen voorhanden kaarten en clichés moeten voor 15 oktober worden ingeleverd; zij zullen dan door de militaire overheid verzegeld en bewaard worden. Zeer hoge straffen staan op overtredingen.

In het etappegebied is de vlasoogst van dit jaar aangeslagen.

Voorts heeft de opperbevelhebber van het leger in Vlaanderen, hertog Albrecht van Wurttemberg, in het etappegebied de Belgische wetten inzake militie en burgerwacht vervallen verklaard, tengevolge van de bezetting van het land door de Duitse legers.

Tenslotte zijn veroordeeld: de gemeente Lede bij Gent tot 10.000 mark boete, omdat daar in de nacht van 19 op 20 juli een wisselstand was vastgezet, hetgeen onvermijdelijk een ontsporing tengevolge zou hebben gehad, en de gemeente Bottelare bij Gent tot 500 mark, omdat daar bij een landbouwer, tegen het verbod in, nog twee levende duiven zijn gevonden.

9 oktober 1915

Wild (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 29 september.

Ik heb er eerst een week laten over heen gaan. Toen kwam ik wilde konijntjes te zien, wilde konijntjes met hun wit donsbuikje en het fijne pluis in de binnenzijde der boutjes, met hun ruigrosse rughuid, die zo glad verschuiven kan over de vlezige tekening der lange en smalle lendenen; wilde konijntjes met hun gescheiden snuffelsnoetje en het doodoverwaasde schalieblauw van hun fluwelen blikken. Ik kreeg ook lijsters te zien; lijsters, die werkelijk geen spreeuwen waren, heuse lijsters, in al hun veren nog, de gladde geschelpte, groengele en zwartbruine veren over hun borstje en die blank verdonzen naar zij in de wig te liggen komen van het buikje; lijsters, de vlerken opengevallen als mild ontvangende armen; het smalle kopje met de half geloken kraaloogjes, betoomd in de schuine lijnen, die uitlopen in de scherpte van de harde bek; heel dat kopje als kouwelijk getrokken binnen de opstaande nekkraag; lijsters met de dunne, staalschulpige pootjes, de nagelvingers samengekrampt op de dood.

Ik heb ze gezien, de wilde konijntjes, en ook de lijsters met het geknakt hangende kopje en het straaltje bloed aan de bek. En ik heb mij over dit zicht niet verwonderd, omdat ik wist dat het mocht. Heel die verlopen week diende er niet eens over heen te gaan: het mocht van 15 september af, en ik had het gelezen met eigen ogen.

Nochtans heb ik, voor ik dit schrijven er kwam, er weer maar eens een week laten overheen gaan. Ik bedoel dat ik, met die toegelaten konijntjes en lijsters geen voldoende vrede had. Ik wilde het ook weten van al het overige haar en pluimen; ik wilde ... Dan ben ik iedere ochtend maar op zoek gegaan. Het weer was deze laatste dagen allesbehalve verkwikkelijk: het heeft mij niet afgeschrikt. Ik heb het gezochte niet gevonden in de winkels, die het anders speciaal verkopen: dan ben ik het gaan napluizen op de spijskaart der eersterangs restaurants, waar mijn speurzin de meeste kans zag. En hedenmorgen eindelijk heb ik het ontdekt. O, ik geef het toe: het was

nog niet zo heel veel, en bood geen grote zekerheid aangaande hoedanigheid en vangmiddel, maar gaf dan toch nagenoeg de waarborg, dat het niet uitgesloten was, dat het misschien ook wel mocht, en evengoed als lijsters, konijntjes, en andere leeuweriken.

En is dat werkelijk zo, dan geef ik er gaarne de verkoudheid om, die de zondvloedvlagen van deze ochtend er mij misschien om bezorgd hebben.

Neen, het is nog niet datgene waar gij zelf misschien naar snakt en hunkert, al kost het u minder moeite het u te bezorgen. Alle slanke reeën en pezige herten, alle borstelige everzwijnen ter zijde gelaten, waar wij stoïcijns van hebben afgezien: het is, het was niet eens de niet grote maar machtige, reeuwsgeurende maar koninklijke haas der wild razende winteravonden, terwijl men gulzig en gezellig om de warme en rijke familiedis zit; het was zelfs de fazant niet, de zijige en zuivere, wiens smeltend vlees de reuk voert en de smaak van alle harsen, van alle kruiden, van alle bloemen uit het woud, en zelfs van herfstige nevelen en rottende bladeren; niet het zwart en zilveren waterhoen vol vis en olie; geen snip, geen kwartel noch ortolaan: neen, het was alleen een patrijsje, en dan nog een patrijsje dat ik niet heb gezien in zijn pluimen pij, zijn nederige bruine pij vol verdoken uitmuntendheid; een patrijsje op een spijskaart maar, een naakt en schamel patrijsje, waarvan ik niet eens weet - en daar juist kwam het voor mij op aan - of het de heldendood van het geweerschot of de schaamtevolle vernedering van de strop had gekend; een sjofel en miezerig patrijsje dat ik mij voorstel onder de neerplassende hemelzwerken, bibberend en verlaten te zitten in de onherbergzaamheid van een voor, en dat niet eens geroerd heeft als een brutale hand het gevat en geworgd heeft bij de strot ...

Want, hoe anders uitgelegd, dat dit eenzaam patrijsje ... - Maar neem mij niet kwalijk: ik begin te merken dat ik mijn lantaarn niet

aangestoken heb; dat al het bovenstaande voor u misschien duister is en diffuus; dat ik derhalve goed zou doen, tot de genesis van dit mijn schrijven op te klimmen, en u te vertellen waar het eindelijk om gaat. Waar het om gaat is trouwens belangrijk genoeg, want is burgervoeding niet evenzeer als volksvoeding een primordiale bekommernis in deze lastige tijden, waar het primum vivere in alle betekenissen het allereerste, zo niet het enige nodige is?

Ziehier dan. - Een kleine veertien dagen geleden kondigde het Generaal Gouvernement een decreet uit over het jagen. Jagen is voor de Belgische burger natuurlijk uitgesloten, vermits hij over geen vuurwapens meer beschikt (o, de dof ploffende knallen in de gedwee luisterende herfstlucht!) De Belgen zullen zich dus met fretten en beurzen moeten tevreden stellen tot het vangen van de enig toegestane wilde konijntjes, die zij pakken en behouden mogen. Wat de lijsters betreft, de heerlijke Ardeense lijsters: nergens in het decreet wordt er melding van gemaakt, hetgeen blijkbaar betekent dat men ze zonder bezwaar stroppen of in netten vangen kan. Dat ik dan, acht dagen na de officiële afkondiging, in de winkels en zelfs op mijn tafel bedoeld wild en gevogelte te zien kreeg: dat biedt niets verwonderlijks aan, noch voor u, noch voor mij. Met alle andere wild is het echter anders gesteld, daar geen ander vangmiddel ervoor is toegelaten dan het jachtroer. Alleen officieren, gij weet het, mogen nog dit wapen hanteren, of Duitse civiele personen die officiersrang bezitten; ook aan sommige onderofficieren en soldaten, jagers of jachtopzieners van beroep, kan jachtwet worden toegekend. Met zo'n rechtsbewijs, zonder hetwelk trouwens niemand uit jagen mag, gewapend, melden zich de dragers bij het hoofd van hun arrondissement aan, dat hun het district aanwijst (want elk arrondissement is in een zeker getal districten verdeeld), waar zij mogen jagen. En nu komt wat ons, Belgische burgers, meer in het bijzonder belang inboezemt. De officier mag wel doodschieten; het

getroffen wild is daarom echter nog geenszins zijn eigendom: het blijft de Belgische jachteigenaar toebehoren, op wiens goed het geschoten werd. De jager heeft echter kooprecht, en dit tegen vastgestelde prijzen. Al het wild dat niet op deze wijze wordt opgekocht, kan verder door het hoofd van hun jachtdistrict tegen dezelfde prijzen aan de militaire keukens, aan verenigingen van officieren en aan ambulances (al is wild voor gekwetsten niet aan te raden) worden overgemaakt. Blijft er dan nog iets over, dan wordt het aan de eigenaar, of bij diens afwezigheid, aan de burgemeester der gemeente afgestaan. Wat de overige verkoop heeft opgebracht, wordt ook in de handen van deze laatste gestort.

Wat nu - en dit is voor ons het belangrijkste - wat nu is eigenaar of burgemeester gemachtigd met dat wild te doen, gesteld dat er, na het deel dat aan militaire keukens enz., wordt afgestaan (en er wordt aangedrongen dat dit in ruime mate zou gebeuren), nog iets overblijft? Het zelf opeten kan hem niemand verbieden; en het zal hem ook wel toegelaten zijn, het aan vrienden en kennissen uit te delen, - iets waar ik, voor mijn part, enig heil van verwacht. In een artikel van het decreet geeft men toe, dat hij het zelfs, mits natuurlijk voorzien van een speciaal “schein”, te koop kan aanbieden. En doet hij dit, dan zal het waarschijnlijk in hoofdzaak aan winkeliers zijn die zulke waar plegen te verhandelen. De vraag is nu echter: mag die winkelier op zijn beurt het door hem gekochte wild te koop aanbieden? Dat schijnt vanzelf te spreken, al staat het in bewust reglement nergens te lezen. En het ergste, dat mij dan ook vrezen doet dat het werkelijk niet mag, is: de jacht is nu al veertien dagen open, en in al die tijd heb ik, in gans de stad in geen enkele uitstalling, op geen enkele spijskaart, meer gezien dan wilde konijnen en lijsters ...

Behalve dat arme en eenzame patrijsje, dat ik zelfs niet met eigen ogen mocht aanschouwen, en dat misschien niets anders is dan ... een vergissing.

De belangrijke steden in de kolen- en industriestreek van België, Charleroi, Bergen en Soignies met hun voorsteden en verdere omgeving nemen voortaan ook aan het briefverkeer met Duitsland – voorlopig niet met andere landen – deel.

10 oktober 1915

Voor de arme Belgische zuigelingen.

Een bede om hulp.

De oorlog, die op een zo wrede wijze België teistert, heeft ook zijn slachtoffers onder hen, die wel van allen het meest hulpbehoevend zijn, de pasgeboren kinderen en zuigelingen.

Is in normale tijden, vooral onder de arme klasse, bij gebrek aan de nodige voeding en verpleging, de zuigelingensterfte in België al betrekkelijk hoog – thans, nu de oorlog ontelbare moeders het allernoodzakelijkste ontnomen heeft, thans heeft die sterfte een afmeting aangenomen, die alle mensenvrienden met schrik en angst voor de toekomst vervult.

Of jammerden niet onlangs onze bladen, dat in Antwerpen en omgeving, Dendermonde, Dinant en de Borinage, de pasgeboren kindertjes bij gebrek aan voedsel (omdat de moeders geen middelen hadden om het allernoodzakelijkste te kopen), vergingen als sneeuw voor de zon.

Het is daarom, dat ondergetekenden de handen in elkaar hebben geslagen, om van het zwaarbeproefde land en zijn kinderen nog te redden, wat te redden valt.

Het is daarom, dat ondergetekenden het wagen (gedragen door de tranen der moeders en de jammerklachten der vaders), een beroep te doen op de onuitputtelijke weldadigheid van Nederland en op de medehulp van hun eigen landgenoten, voor zover de oorlog aan deze laatsten nog niet alles ontnomen heeft.

Wij hebben sinds 14 jaar te Antwerpen een Vereniging opgericht, genaamd “L’oeuvre du lait pour les petits d’Anvers”. Tot aan het bombardement van Antwerpen werkte deze vereniging in alle opzichten voortreffelijk.

Wij waren in staat, meer dan 200 arme zuigelingetjes, voor wie de moeders geen voedsel hadden, of wie het aan alle verpleging ontbrak, te helpen.

Doch dan komt het bombardement, gevolgd door de weergaloze vlucht. En opeens houden alle particuliere giften, waaraan ons werk uitsluitend zijn kracht ontleende, op.

Bij gebrek aan middelen, is ons werk thans met volkomen lamheid geslagen, en aldoor groter en ernstiger wordt de nood, niet alleen in de grote Belgische havenstad, maar over het gehele land.

Wij willen helpen, helpen met honderd handen, maar: wij kunnen niet, gebonden als die handen zijn, door een totaal gebrek aan geld.

Weldadige Nederlanders en Belgische landgenoten, kinder- en mensenvrienden, tot u is deze bede gericht.

Wij doen een beroep op uw harten, maar ook op uw beurzen. Er zijn onder de arme kinderen velen, wiens vaders strijden aan het front; velen, wiens ouders, gedoemd als zij zijn tot werkloosheid, zelf honger lijden, om tenminste hun kinderen nog een weinig te kunnen geven; velen ook die hun pasgeboren kleinen zien kwijnen en sterven.

Hier is spoedige hulp dringend nodig.

Ons werk, dat gesteund wordt door haar, die steeds als een engel van naastenliefde over ons land rondwandelde, hare majesteit koningin Elizabeth, ons werk zal ook bij u hulp en steun vinden.

Moge ons beroep op uw weldadigheid niet tevergeefs zijn, en mogen spoedig velen een balsem leggen op de vreselijke wonden, die de oorlog in menig ouderenhart en in menig kind geslagen heeft.

Het comité:

Zijne excellentie baron Fallon, buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister van zijne majesteit de koning der Belgen bij hare majesteit de koningin der Nederlanden.

Erevoorzitter.

Hare koninklijke hoogheid prinses Albert de Ligne.

Presidente.

Mevrouw van der Aa.
Mevrouw Adelin van de Werve.

Vice presidentes.

Mevrouw van den Berch van Heemstede.
Mevrouw J. De Bueger.
Mevrouw Ernest de Geradon.
Gravin Charles de Lannoy.
Gravin Philippe d'Oultremont.

Burggravin André Simonis.

Leden.

Den Haag, 9 oktober 1915

Op onze 23 reizen, die wij sinds januari door België ondernamen voor het huisvestingscomité, hebben ook wij gezien, welk een dringende nood er onder de arme pasgeboren kinderen en zuigelingen heerst, - een nood die spot met alle beschrijving en die zelfs de Duitsers tot medelijden en ongerustheid stemt.

Wij hebben met onze zeer beperkte middelen getracht, hier en daar deze nood te lenigen, doch dat was slechts een druppel uit deze zee van ellende, daar het ons onmogelijk was, die arme pasgeboren kindertjes mee naar Holland te nemen; de meesten van hen zouden door volkomen uitputting, op de lange en moeilijke reis bezweken zijn.

Onder de 1500 Belgische kinderen, die onder onze bescherming zijn, bevinden zich dan ook slechts enkele zuigelingen, waarvan er reeds twee om bovengenoemde redenen, spoedig na hun aankomst in Nederland gestorven zijn. De hulp aan die kinderen moet ter plaatse geschieden.

Wij sluiten ons daarom volkomen aan bij de oproep van deze edele dames en hopen dat vooral onze landgenoten niet doof zullen blijven voor hun smeekbeden.

A. Kellenaers

Directeur R. K. Huisvestingscomité

Anna Kellenaers-Damereau

Vice Presidente

Leiden, 9 oktober 1915.

Giften voor dit doel worden gaarne ingewacht bij de penningmeester van het comité; Adelin Van de Werve, 78B, Oude Scheveningse weg, Den Haag.

Ten einde het in verschillende gedeelten van België merkbare gebrek aan pasmunt te verhelpen, heeft de gouverneur-generaal von Bissing het slaan van zinken munten bevolen. Er zullen munten van 5, 10 en 25 centiemen geslagen worden. Aan de ene zijde dragen zij het opschrift “Belgique-België”, de aanduiding der waarde en het jaartal, aan de andere zijde een leeuw, omgeven door een krans.

11 oktober 1915

Belgisch gemeentekrediet.

Naar de Neue Zürcher Zeitung meldt zal het Belgisch gemeentekrediet binnenkort een lening uitgeven van 30 miljoen frank, in 60.000 obligaties van 500 frank, rentende 4 ½ procent, tegen een koers van 98 procent en aflosbaar in 1925.

Sinds het uitbreken van de oorlog is dit de eerste openbare lening in België.